

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
ΕΝΩΣΗ

IEK

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ο ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Κατά την οθωμανική περίοδο, με το διωγμό των Εβραίων της Ισπανίας τον Αύγουστο του 1492, εγκαθίστανται 250.000 Σεφαρντίμ (Ισπανοί Εβραίοι) στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη και τις γύρω πόλεις: Βέροια, Μοναστήρι, Σκόπια, Ανδιανούπολη και Σόφια. Η εγκατάσταση των Σεφαραντίμ άλλαξε τη φυσιογνωμία των πόλεων και ερημωμένες πόλεις αναζωογονήθηκαν. Την περίοδο εκείνη χτίστηκαν δεκάδες συναγωγές που διατηρούσαν στοιχεία από την παράδοση του τόπου προέλευσης της Κοινότητάς τους. Τη δεκαετία του 1930 υπήρχαν στην Ελλάδα 31 εβραϊκές κοινότητες, και περισσότερες από 100 συναγωγές. Στη Θεσσαλονίκη υπήρχαν περίπου 60 συναγωγές. Η καταστροφή των εβραϊκών κοινοτήτων από τους Γερμανούς την περίοδο της Κατοχής (1941-4) αφάνισε περίπου το 87% του εβραϊκού πληθυσμού, ενώ στη Θεσσαλονίκη το 96%. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σώζονταν στην Ελλάδα περίπου 38 συναγωγές, σε 25 πόλεις. Οι περισσότερες είχαν λεηλατηθεί και εγκαταλειφθεί ή είχαν μετατραπεί σε κατοικίες, αποθήκες και σταύλους. Λόγω της έλλειψης οργανωμένης εβραϊκής κοινότητας, πουλήθηκαν και εν συνεχεία κατεδαφίστηκαν. Σήμερα λειτουργούν 12 συναγωγές σε εννέα πόλεις της Ελλάδας.

Η ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για την εγκατάσταση των πρώτων Εβραίων στη Θεσσαλονίκη, που εικάζεται ότι έφθασαν γύρω στο 140 π.Χ., προερχόμενοι από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Τα μέλη της Κοινότητας αυτής, οι ονομαζόμενοι "Ρωμανιώτες", είχαν υιοθετήσει την ελληνική γλώσσα διατηρώντας ταυτόχρονα και αρκετά στοιχεία εβραϊκής ή αραμαϊκής προέλευσης, καθώς και την εβραϊκή γραφή. Στη συναγωγή τους κήρυξε ο Απόστολος Παύλος επί 3 συνεχή Σάββατα, όταν επισκέφτηκε την πόλη γύρω στο 50 μ.Χ.

Κατά καιρούς Εβραίοι από όλα τα μέρη της Ευρώπης εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη ιδρύοντας τις δικές τους κοινότητες και τις δικές τους συναγωγές. Καθοριστικό γεγονός στην ιστορία όχι μόνο της Εβραϊκής Κοινότητας αλλά και της πόλης αποτέλεσε η εγκατάσταση 15.000 - 20.000 Ισπανοεβραίων, των λεγόμενων Σεφαραδίμ, που το 1492, διωγμένοι από την πατρίδα τους ύστερα από διάταγμα των «Καθολικών Βασιλέων» Φερδινάνδου και Ισαβέλλας βρήκαν άσυλο στη Θεσσαλονίκη προσδίδοντας στην πόλη μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία.

Με την άφιξή τους, η ερημωμένη πολιτεία θα ξυπνήσει από τη νάρκη της και θα ξαναγίνει ένα οικονομικό κέντρο πρώτης γραμμής, όπως και στα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια. Η Θεσσαλονίκη θα εξελιχθεί σε σπουδαίο κέντρο θεολογικών σπουδών και θα αναδείξει εξέχουσες προσωπικότητες. Για το λόγο αυτό, το 1537, ο Σαμουέλ Ούσκουε, Εβραίος ποιητής από τη Φερράρα την αποκάλεσε «Μητέρα του Ισραήλ».

Το πιο καθοριστικό γεγονός για την Εβραϊκή κοινότητα του 17^{ου} αιώνα ήταν η εμφάνιση του ψευδο-μεσσία Σαμπετάι Τσβι από τη Σμύρνη. Αρχικά, έτυχε πολύ καλής μεταχείρισης και κήρυξε στη συναγωγή Σαλόμ. Όταν όμως ισχυρίστηκε ότι ήταν ο αληθινός Μεσσίας, εκδιώχθηκε από την πόλη σύμφωνα με απόφαση των πιο σημαντικών ραββίνων της πόλης. Αργότερα, ασπάστηκε τον Ισλαμισμό και 13 χρόνια μετά το θάνατό του, το 1683, μια ομάδα οπαδών του –περίπου 300 Εβραϊκές οικογένειες – ασπάστηκαν κι αυτές τον Ισλαμισμό. Αυτή η αίρεση ονομάστηκε «Ντονμέ» (στα Τουρκικά σημαίνει «αποστάτης») και το θρησκευτικό τους κέντρο ήταν στη Θεσσαλονίκη, από όπου εξαπλώθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλα μέρη. Το πέραςμα του Σαμπετάι Τσβι από τη Θεσσαλονίκη και η αποστασία που επακολούθησε προκάλεσε σάλο στους Εβραίους της Θεσσαλονίκης οπότε η Κοινότητα ένοιωσε την ανάγκη να είναι ενωμένη για να αντιμετωπίσουν παρόμοιες απειλές.

Η αναγέννηση θα έρθει προς τα μέσα του 19^{ου} αιώνα με την στροφή προς τα δυτικά πρότυπα, που συνοδεύεται με την οικονομική ευεξία μέσα στις συνθήκες αφύπνισης του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και της βιομηχανικής επανάστασης. Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα οι Εβραίοι κρατούν τους περισσότερους και σπουδαιότερους εμπορικούς οίκους της πόλης και πρωτοστατούν στην βιομηχανική της ανάπτυξη. Ο πληθυσμός τους ξεπερνά τις 70.000 ψυχές, δηλαδή το 50% του συνολικού πληθυσμού της πόλης. Η Εβραϊκή κοινότητα διατηρεί μια σειρά από σπουδαία φιλανθρωπικά ιδρύματα (ορφανοτροφεία, γηροκομείο, νοσοκομείο Χίρς, άσυλο ψυχοπαθών), δεκάδες σχολεία και συνοικισμούς. Κυκλοφορούν επίσης και πολλές εφημερίδες. Το 1909 μέσα από την πολυάριθμη εβραϊκή εργατική τάξη γεννιέται και η σοσιαλιστική εργατική Ομοσπονδία, η γνωστή «Φεντερασιόν» με ηγέτη τον Αβραάμ Μπεναρόγια.

Στις 26 Οκτωβρίου 1912 η Θεσσαλονίκη είναι και πάλι Ελληνική. Οι Ελληνικές αρχές υπόσχονται πλήρη ισοτιμία των Εβραίων. Το 1920 με το νόμο 2456 η Εβραϊκή Κοινότητα Θεσσαλονίκης αναγνωρίζεται ως Ν.Π.Δ.Δ.. κι έτσι αρχίζει η νέα περίοδος της ένταξής της στο Ελληνικό κράτος. Η πυρκαγιά του 1917 θα αποτελέσει ένα συντριπτικό πλήγμα, καθώς 53.737 Εβραίοι έμειναν άστεγοι και καταστράφηκαν όλες σχεδόν οι συναγωγές, και οι εγκαταστάσεις των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Έτσι πολλοί Εβραίοι θα μεταναστεύσουν στο εξωτερικό στη διάρκεια του μεσοπολέμου και ιδιαίτερα ύστερα από το θλιβερό γεγονός του εμπρησμού του συνοικισμού Κάμπτελ από την οργάνωση Ε.Ε.Ε. (1931). Παρόλα αυτά οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης αριθμούν το 1940 περί τις 50.000 ψυχές. Ζουν αρμονικά με τους Χριστιανούς συμπολίτες τους και εκτελούν στο ακέραιο το καθήκον τους απέναντι στην πατρίδα τους στον πόλεμο του 1940 -1941.

Η υποδούλωση της Ελλάδας στις δυνάμεις του Άξονα θα σημάνει την αρχή του τέλους. Οι Γερμανοί καταλαμβάνουν την Θεσσαλονίκη στις 9/4/1941 και επιβάλουν τα πρώτα αντιεβραϊκά μέτρα, όπως η απαγόρευση εισόδου των Εβραίων σε καφενεία, εστιατόρια, ζαχαροπλαστεία κλπ. Στις 11/7/1942 οι Εβραίοι άνδρες ηλικίας 18-45 ετών υποχρεούνται να προσέλθουν στην Πλατεία Ελευθερίας αφού υφίστανται απερίγραπτα μαρτύρια και εξευτελισμούς οδηγούνται σε καταναγκαστικά έργα. Η Κοινότητα εξαναγκάζεται να καταβάλει στους Γερμανούς λύτρα 2,5 δις. δρχ. για να τους απαλλάξει. Τον Δεκέμβριο του 1942 οι Γερμανοί λεηλατούν τις ανθούσες εβραϊκές επιχειρήσεις. Τον ίδιο μήνα καταστρέφεται πλήρως το αρχαίο Εβραϊκό νε-κροταφείο, που καταλάμβανε έκταση 300.000 τ.μ., στο χώρο της σημερινής Πανεπιστημιού-πολης.

Από τον Φεβρουάριο του 1943 οι Εβραίοι υποχρεώνονται να ξεχωρίσουν φορώντας το κίτρινο άστρο και οι κατοικίες τους περιορίζονται σε ορισμένες μόνο συνοικίες (γκέτο). Στις 15 Μαρτίου αναχωρεί από την Θεσσαλονίκη ο πρώτος συρμός με προορισμό τα στρατόπεδα του θανάτου Άουσβιτς και Μπερκενάου. Δεκαεννέα συνολικά αποστολές που αναχωρούν η μία μετά την άλλη, θα μεταφέρουν μέσα σε λίγες εβδομάδες το σύνολο των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στους τόπους του μαρτυρίου τους. Δυστυχώς, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες ανώτατων Χριστιανών κληρικών, ανώτερων Δημοσίων Υπαλλήλων, ορισμένων μονάδων της Εθνικής Αντίστασης και κυρίως μεμονωμένων πολιτών, εξοντώθηκε το 96% της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης.

Μέχρι το 1941 υπήρχαν στη Θεσσαλονίκη 36 συναγωγές και 22 μιντρασίμ (προσευχητάρια), τα οποία πιθανότατα καταστράφηκαν στην πλειοψηφία τους μετά την εκτόπιση του εβραϊκού πληθυσμού, το 1943.

ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΤΩΝ

Η Συναγωγή Μοναστηριωτών ιδρύθηκε με δωρεά της Ίντας Αροέστη και αφιερώθηκε στη μνήμη του συζύγου της Ισαάκ. Στην ανέγερσή της συνέβαλλαν επίσης με δωρεές και οι οικογένειες που κατάγονταν από το Μοναστήρι και είχαν εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη μετά τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-13) και τον Α' παγκόσμιο πόλεμο (1914 -18).

Η θεμελίωση της Συναγωγής Μοναστηριωτών έγινε το 1925. Σχεδιάστηκε από τον Εβραίο αρχιτέκτονα Ελί Ερνέστο Λεβή (τσέχικης καταγωγής). Οι εργασίες για την ανοικοδόμησή της κράτησαν δυο χρόνια. Τα εγκαίνιά της έγιναν το Σεπτέμβριο του 1927 από τον τότε τοποτηρητή της Αρχιεπισκοπής Θεσσαλονίκης Χαΐμ Ραφαέλ Χαμπίμπ.

Το κτίριο αποτελείται από δυο ορόφους. Η κύρια αίθουσα προσευχής βρίσκεται στο ισόγειο και έχει πρόσβαση σε μια μικρή αυλή. Ο δεύτερος όροφος περιλαμβάνει τον γυναικωνίτη (εζράτ νασίμ) και βοηθητικούς χώρους. Η κύρια πρόσοψη έχει βυζαντινές και ανατολίτικες επιδράσεις ενώ πάνω από την κεντρική αψίδα υπήρχαν μαρμάρινες 10 εντολές, που αφαιρέθηκαν μετά την κατάρρευσή τους από τον μεγάλο σεισμό και τώρα εκτίθενται εντός της συναγωγής. Στη διάρκεια της Ναζιστικής Κατοχής, η Συναγωγή Μοναστηριωτών ήταν το επίκεντρο του γκέτο που δημιουρ-

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
ΕΝΩΣΗ

IEK

γήθηκε στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. Όταν το σύνολο του εβραϊκού πληθυσμού εκτοπίστηκε στα στρατόπεδα του θανάτου, η Συναγωγή Μοναστηριωτών χρησιμοποιήθηκε από τον Ερυθρό Σταυρό, σαν αποθήκη. Γι' αυτό το λόγο διέφυγε της καταστροφής της απ' τους Ναζί και διατηρήθηκε σε καλή κατάσταση.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση, το Νοέμβριο του 1944, κατέφυγαν σ' αυτήν οι ελάχιστοι Εβραίοι που είχαν διασωθεί από φιλικές χριστιανικές οικογένειες ή είχαν ενταχθεί στην Εθνική Αντίσταση. Εκεί συγκάλεσαν συνέλευση, εξέλεξαν το πρώτο, μετά την κατοχή, διοικητικό συμβούλιο και προχώρησαν στην οργάνωση μιας υποτυπώδους κοινοτικής ζωής. Αργότερα, με την επιστροφή και των ελάχιστων επιζώντων από τα στρατόπεδα του θανάτου και την πλήρη επανασύσταση της Κοινότητας, η Συναγωγή Μοναστηριωτών έγινε η κεντρική Συναγωγή της Θεσσαλονίκης.

Τον Ιούνιο του 1978, η Συναγωγή υπέστη σοβαρές καταστροφές από το μεγάλο σεισμό που έπληξε την πόλη και η λειτουργία της σταμάτησε να ολοκληρωθούν οι λεπτές επεμβάσεις της αναστήλωσής της. Το 2016 τελείωσε και η πρόσφατη συντήρησή της. Η τελετή των εγκαίνίων περιελάμβανε και την τελετουργική τοποθέτηση Μεζουζότ ή Μεζουζά στις εισόδους της Συναγωγής. Πρόκειται για ένα ιερό τελετουργικό που εγώ προσωπικά ήξερα μόνο από μερικές ταινίες. Η Μεζουζά είναι ένας μικρός παπυρικός κύλινδρος με ειδικούς χειρόγραφους χαρακτήρες, που στερεώνεται στο δεξί μπροστινό παραστάτη κάθε δωματίου των συναγωγών, των ιδρυμάτων εκπαίδευσης αλλά και των εβραϊκών σπιτιών. Συμβολίζει την ιερότητα του εβραϊκού σπιτιού και δείχνει πως ο Θεός το προστατεύει, καθώς και τους ενοίκους του και όσους βρίσκονται σ' αυτό.

Υπενθυμίζει επίσης σε κάθε εισερχόμενο ότι «αυτή η κατοικία είναι ένας Ναός του Θεού». Η Μεζουζά περιλαμβάνει δύο αποσπάσματα από τη Βίβλο. Οι πιστοί συνηθίζεται να αγγίζουν με το χέρι τη Μεζουζά και να την ασπάζονται κάθε φορά που μπαίνουν και βγαίνουν από το σπίτι. Συνηθίζεται επίσης να κάνουν το ίδιο την ώρα της βραδινής προσευχής, πριν τον ύπνο. Επειδή ενίοτε τοποθετείται ψηλά φιλούν τα δάχτυλά τους και τα ακουμπούν πάνω στη Μεζουζά.

ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΓΙΑΝΤ ΛΕΖΙΚΑΡΟΝ

Οικοδομήθηκε στη δεκαετία του 1970 στο χώρο της μεσοπολεμικής συναγωγής «Πλάζα». Εγκαινιάστηκε επίσημα το 1984 και είναι αφιερωμένη στη μνήμη των θυμάτων του Ολοκαυτώματος.

Χτίστηκε στη θέση του μικρού ευκτήριου οίκου «Μπουρλά» γνωστού ως «Κάλ ντε λα Πλάσα» (“Συναγωγή της Αγοράς”), που λειτουργούσε από το 1921 για την εξυπηρέτηση των λατρευτικών αναγκών των πολυάριθμων Εβραίων που εργάζονταν στην παρακείμενη αγορά. Είναι η σύγχρονη «μικρή» συναγωγή, για καθημερινή χρήση.

ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΓΙΟΣΟΥΑ ΑΒΡΑΑΜ ΣΑΛΕΜ

Υπάρχει επίσης μία μικρή συναγωγή, «Γιόσουα Αβραάμ Σάλεμ», εντός του οίκου ευγηρίας «Σαούλ Μοδιάνο», για τις λατρευτικές ανάγκες των περιθαλπομένων ηλικιωμένων μελών της κοινότητας.

